

Nurlan Mahir ŞÜKÜRLÜ

Qərbi Kaspi Universiteti

Magistr: İqtisadiyyatın hüquqi tənzimlənməsi ixtisası

E-mail: nurlan1934@mail.ru

AZƏRBAYCANDA VERGİ MÜNASİBƏTLƏRİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNİN NORMATİV HÜQUQİ BAZASI

Xülasə

Azərbaycanın vergi sisteminin qarşısında duran əsas problemlərdən biri də vergi qanun və qaydalarının mürəkkəbliyi və uyğunsuzluğudur. Bu, sahibkarlıq subyektləri arasında yüksək səviyyədə vergidən yayınma və tələblərə əməl etməmə hallarına gətirib çıxarıb ki, bu da hökumətin gəlirlərin yığılması işinə mənfi təsir edib. Vergi inzibatçılığı ilə vergi ödəyiciləri arasında vergi münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi şəffaflığın artırılması və vergi prosedurlarının sadələşdirilməsi yolu ilə bu problemin həllinə kömək edə bilər.

Açar sözlər: Vergi münasibətlərinin tənzimlənməsi, normativ hüquqi baza, vergi prosedurları, vergi inzibatçılığı, vergidən yayınma.

UOT: 336

JEL: H24

DOI: <https://doi.org/10/54414/HEPK8572>

Giriş

Azərbaycan son illər əhəmiyyətli iqtisadi artımın şahidi olub. Ölkə zəngin təbii sərvətlərə, o cümlədən neft və qaza malikdir ki, bu da onun iqtisadi inkişafının əsas amillərindəndir. Ölkənin iqtisadi tərəqqisinə baxmayaraq, vergi sistemi təkmilləşdirməyə ehtiyacı olan sahə olaraq qalır. Bu baxımdan vergi münasibətlərinin gücləndirilməsi Azərbaycan vergi sisteminin inkişafı istiqamətində atılan mühüm addım kimi qiymətləndirilir.

Effektiv vergi sisteminin inkişafı hər bir ölkənin iqtisadi artım strategiyasının əsas komponentidir. Düzgün tərtib edilmiş vergi sistemi hökumət üçün gəlir əldə etməyə, iqtisadi artımı təşviq etməyə və vergi yükünün vətəndaşlar və müəssisələr arasında ədalətli şəkildə bölüşdürülməsinə kömək edə bilər. Bununla belə, vergi sisteminin effektivliyi müxtəlif amillərdən, o cümlədən vergi qanunlarından, inzibati prosedurlardan və vergi inzibatçılığının keyfiyyətindən asılıdır.

Vergi münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi həm də vergi administrasiyası ilə vergi ödəyiciləri arasında əməkdaşlığın inkişafına kömək edə bilər. Bu əməkdaşlıq vergi ödəyiciləri ilə vergi administrasiyası arasında məlumat mübadiləsini asanlaşdırır və vergilərin daha dəqiq

hesablanmasına və vergi qanunlarına daha çox riayət olunmasına səbəb ola bilər.

Bundan əlavə, vergi münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi biznes və fiziki şəxslər arasında vergi qanunlarına riayət mədəniyyətinin təşviqinə kömək edə bilər. Bu, vergi qanunları və qaydaları haqqında daha çox məlumatlılığın təşviq edilməsi, vergi ödəyicilərinin uyğunluğu asanlaşdırmaq üçün məlumat və resurslarla təmin edilməsi və uyğunluq üçün stimulların tətbiq edilməsi ilə əldə edilə bilər.

Əsas mətn

Azərbaycanda vergi münasibətlərinin tənzimlənməsinin normativ-hüquqi bazası ölkənin hüquq sisteminin həlledici tərkib hissəsidir. O, vergi münasibətlərinin tənzimləndiyi çərçivəni müəyyən edir və vergi qanun və qaydalarının fəaliyyəti üçün lazımı hüquqi rəhbərliyi təmin edir. Bu bölmədə biz Azərbaycanda vergi münasibətlərinin tənzimlənməsinin normativ-hüquqi əsaslarının əsas aspektlərini araşdıracağıq.

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə əsasən, ölkənin vergi sisteminə müəyyən nüanslar vardır. Bunlardan bəziləri:

- vergilər iqtisadi əsaslandırılmalıdır;
- vergi qanunvericiliyi ədalətli vergitutmaya əsaslanmalıdır;

-hər bir şəxs əldə etdiyi mənfəət və ya gəlirdən eyni növ vergini yalnız bir dəfə ödəməyə borcudur;

- vergitutma siyasi, etnik, ideoloji və digər əlamətlərlə müəyyən edilə bilməz və ayrı-seçkilik xarakteri daşıya bilməz;

- mülkiyyət, vətəndaşlıq və ya sosial vəziyyətindən asılı olaraq müxtəlif dərəcələrdə vergilərin tətbiqi qanunvericiliklə qadağandır;

- Azərbaycan Respublikasında vergilərin dəyişdirilməsi və ləğvi yalnız Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən edilir [5].

Hazırda Vergilər Nazirliyi tərəfindən ölkə Prezidentinin vergi orqanlarının qarşısında qoyduğu vəzifələrin yerinə yetirilməsi, sahibkarlığın stimullaşdırılması, vergi inzibatçılığının gücləndirilməsi, vergi ödəyiciləri ilə vergi orqanları arasında əlaqələrin gücləndirilməsi məqsədilə müxtəlif tədbirlər planları həyata keçirilir. Prezident İlham Əliyev 2016-cı ildə “Vergi sahəsində islahatlar” və “Vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi haqqında” Sərəncam verib ki, bu da vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsinin yeni istiqamətlərini müəyyən edib. Sərəncamda göstərilən tapşırıqların yerinə yetirilməsi, sahibkarlarla əməkdaşlıq əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi, onlara çevik və şəffaf xidmətlər təklif edilməsi məqsədilə “Yaşıl dəhliz” kimi tanınan ixtisaslaşdırılmış bölmələr yaradılıb [1].

Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi korporativ şəbəkə sistemi üzərindən “Avtomatlaşdırılmış Vergi İnformasiya Sistemi” (AVİS) vasitəsilə bütün vergi inzibatçılığı sahələri üzrə məlumat mübadiləsinə təmin edir. AVİS-in müxtəlif məqsədləri var, o cümlədən dövlət büdcəsinin gəlir komponentinin tam və vaxtında formalaşmasını təmin etmək, çevik və səmərəli vergi inzibatçılığına səmərəli informasiya dəstəyi göstərmək. AVİS yerli vergi orqanlarının vergi ödəyiciləri ilə işləyən funksional fəaliyyətini avtomatlaşdırmaq, digər dövlət qurumları ilə inteqrasiya etmək, müxtəlif iqtisadi təhlillər və proqnozlar aparmaq imkanına malikdir. Bundan əlavə, sistem Vergilər Nazirliyinin bütün strukturlarında məlumatların saxlanması və emalına imkan verən vahid informasiya məkanı yaratmağa imkan verir.

AVİS-in əsas üstünlüklərindən biri digər dövlət qurumlarının informasiya sistemləri ilə qarşılıqlı

məlumat mübadiləsi potensialıdır. Sistem həmçinin icazəsiz giriş və məlumat müdaxiləsinə qarşı yüksək səviyyədə qorunma təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. AVİS bir neçə alt sistemdən, o cümlədən “Kargüzarlıq”, “Vergi ödəyicilərinin uçotu”, “Səyyar vergi yoxlamaları”, “Vergi cinayətləri”, “Vergi ödəyicilərinin maliyyə vəziyyətinin təhlili”, “Vergi hesab-fakturaları”, “Operativ vergi yoxlamaları, və “İnternet xidmətlərindən (e-təsdiq məktubu, e- ŞHV) ibarətdir” [8].

Vergi tənzimlənməsinin normativ-hüquqi əsası dedikdə həmin qanunlara uyğun olaraq müəyyən edilmiş qanunlar və onları müşayiət edən hüquqi aktlar nəzərdə tutulur. Azərbaycanda vergi sisteminin normativ-hüquqi bazası Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından başlamaqla, ondan sonra mülki, cinayət və maliyyə qanunlarına əsaslanır [7].

Normativ-hüquqi akt səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən təsdiq edilən rəsmi yazılı sənəddir. Bu sənədlər daxilindəki qaydalar ümumiyyətə məcburidir və hüquqi normaları müəyyən edən, dəyişdirən və ya ləğv edən təkrarən tətbiq olunmaq üçün nəzərdə tutulub. Digər mənbələrdən fərqli olaraq normativ hüquqi aktlar sosial inkişafın dəyişən tələblərini daha əhatəli və tez əks etdirir. Vergi tənzimlənməsinin normativ-hüquqi bazası bir sıra funksiyaları, o cümlədən aşağıdakıları yerinə yetirir:

- alınacaq vergilərin müəyyən edilməsi;
- vergilərin yığılması və ödənilməsi qaydalarının müəyyən edilməsi;
- vergi ödəyicilərinin və dövlət vergi xidməti orqanlarının vergitutma məsələləri ilə bağlı hüquq və vəzifələrinin müəyyən edilməsi;
- vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə vergi məsuliyyəti tədbirlərinin və onların tətbiqi qaydalarının müəyyən edilməsi [5].

Vergi münasibətlərinin tənzimlənməsinə aid olan normativ hüquqi aktlar üçün vahid elektron məlumat bazasının olması məqsədəuyğundur. Bunu etmək üçün aşağıdakı amillər nəzərə alınmalıdır:

- elektron məlumat bazasının müntəzəm olaraq yenilənməsi;
- elektron məlumat bazasının daimi işlək vəziyyətdə saxlanması;
- elektron məlumat bazasının ictimaiyyət üçün açıq olması.

Onlayn alış-veriş üçün vergi sistemi yaratmaq üçün qanunvericilik Avropa ölkələrinin təcrübələrini öyrəndikdən sonra onların təcrübələrini birləşdirir. Vergilər Nazirliyi bu sistemin uğurla həyata keçirilməsini təmin etmək üçün Avropadaxili Vergi Administrasiyaları Təşkilatı ilə sıx əməkdaşlıq edir. Azərbaycanın vergi administrasiyası bu sahədə IOTA ilə əməkdaşlığa böyük diqqət yetirir [3].

Hazırda Vergilər Nazirliyi aşağıdakı məsələlərə diqqət yetirir:

- sahibkarlıq subyektlərinin vergi və inzibati yükünü azaltmaqla könüllü əmələmə səviyyəsini artırmaq;

- kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün hesabat formalarının sadələşdirilməsi

- tərəfdaşlıq müqavilələri əsasında vergi risklərini minimuma endirmək və s.

Aparılan araşdırmalardan da görünür ki, vergi orqanları vergi ödəyicilərinə vergi ödəmə prosesində köməklik göstərmək üçün müxtəlif xidmətlər göstərir. Bu xidmətlərə vergi ödəyicilərinin təhsili və yardım proqramları, vergi ödəyiciləri ilə bağlı mübahisələrin həlli, vergi qanun və qaydalarına riayət olunmasını təşviq etmək üçün vergi güzəştləri və azadolmaları daxildir.

Azərbaycanda vergi ödəyiciləri vergi öhdəliyini ödəməkdən əlavə, həmçinin vergi bəyannamələrini təqdim etməli və digər vergi öhdəliklərinə, məsələn, dəqiq uçotun aparılması və vergi statusunda dəyişikliklər barədə məlumat verməlidirlər.

Vergi yoxlamaları Azərbaycanda vergi orqanlarının vergi qanunlarına və qaydalarına riayət olunmasını təmin etmək üçün vergi ödəyicilərinin vergi bəyannamələrini və vergi ilə bağlı digər məlumatlarını nəzərdən keçirdikləri prosesdir. Vergi yoxlamaları müxtəlif səbəblərdən, o cümlədən təsadüfi seçim, vergidən yayınma şübhəsi və ya vergi bəyannamələrində uyğunsuzluqlar səbəbindən başlanıla bilər [8].

Vergi yoxlaması zamanı vergi orqanları vergi ödəyicisindən əlavə məlumat və ya sənədlər tələb edə, vergi ödəyicisi və ya onların nümayəndələri ilə müsahibələr apara, vergi ödəyicisinin maliyyə hesabatlarına və digər müvafiq məlumatlara baxış keçirə bilər.

Azərbaycanda vergi orqanları həm fiziki, həm də hüquqi şəxslər üzərində yoxlamalar aparmaq səlahiyyətinə malikdir. Vergi yoxlamalarının tezliyi və həcmi vergi ödəyicisinin uyğunluq

tarixindən, onların biznes fəaliyyətinin mürəkkəbliyindən və digər amillərdən asılı olaraq dəyişə bilər.

Azərbaycanda vergi ödəyiciləri vergi yoxlaması prosesi zamanı müəyyən hüquqlara, o cümlədən yoxlamanın səbəbləri barədə məlumat almaq hüququna, vergi mütəxəssisi tərəfindən təmsil olunmaq hüququna, yoxlamanın nəticələrindən şikayət vermək hüququna malikdirlər.

Vergi yoxlaması riskini minimuma endirmək üçün vergi ödəyiciləri üçün dəqiq uçot aparmaq və vergi öhdəliklərinə əməl etmək vacibdir. Vergi yoxlaması zamanı vergi ödəyiciləri vergi orqanları ilə əməkdaşlıq etməli, onların vaxtında və düzgün həllini təmin etmək üçün lazımi məlumat və sənədləri təqdim etməlidirlər.

Azərbaycan vergi borclarının yığılması və vergi borclarının azaldılması üçün effektiv mexanizmin yaradılmasında mühüm irəliləyiş əldə edib. Ölkənin vergi sistemində həm dövlət, həm də sahibkarlar üçün əlverişli biznes mühitinin yaradılması prioritet təşkil edir. Azərbaycanda müasir vergi sisteminin qurulmasının əsas prinsiplərinə sadəlik, sabitlik, qanunvericilik tənzimləməsi, vergi funksiyalarının balanslaşdırılmış qarşılıqlı əlaqəsi daxildir. Vergi sistemində aparılan islahatlar artıq bütün növ dövlət vergiləri üzrə daxilolmaların dinamikasında müsbət meyillər olmaqla bir çox müsbət nəticələr əldə etmişdir. Bununla belə, vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi prosesi ardıcıl və proqnozlaşdırıla bilən, vergi qanunvericiliyi, bərabər vergi yükü, vergitutmanın ümumi səviyyəsinin azaldılması, vergi intizamının gücləndirilməsi, vergi yığımının təkmilləşdirilməsi kimi sahələrə yönəldilməlidir.

Ölkələrin vergi qanunlarının dərinədən öyrənilməsi bazar iqtisadiyyatına malik ölkələrin vergitutma sahəsində təcrübəsini, vergi siyasətinin və mexanizmlərinin ümumi qanunauyğunluğunu, eləcə də müsbət cəhətlərinin praktiki tətbiqini qiymətləndirməyə imkan verir.

Bazar iqtisadiyyatına malik ölkələrin vergi sistemləri müxtəlif amillərin (sosial, iqtisadi, siyasi) təsiri nəticəsində inkişaf etmişdir. Müxtəlif ölkələrin vergi sistemləri vergilərin növlərinə, strukturuna, dərəcələrinə, yığılma formalarına və digər xüsusiyyətlərinə görə bir-birindən çox fərqlənir. Amma bütün bu vergi sistemlərində ortaq bir məqam var. Bu, dövlətin vergi

daxilolmalarının artırılmasının müxtəlif yollarını araşdırmaq və mühüm vergi prinsiplərinə uyğun gələn optimal vergi sistemi yaratmağa cəhddir.

Müasir dövlətlərin ən mühüm cəhəti dövlətin müxtəlif sahələrə müdaxiləsidir. Nümunə olaraq, ABŞ çox aşağı səviyyəli müdaxiləyə misal ola bilər, Norveçdə isə yüksək, Fransa və İtaliyada bu göstərici orta səviyyədədir [9].

Hökumətin müdaxiləsinin ən mühüm istiqaməti iqtisadi tənzimləmədir. Dövlət tənzimlənməsinin əsas vasitələri vergi siyasəti, eləcə də azad sahibkarlığa maliyyə təsiridir. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əsas məqsədi dayanıqlı iqtisadi artıma nail olmaq, əhəmiyyətli əmtəə istehlakını, o cümlədən xidmətlərin qiymətlərinin sabitliyini, ölkədə tam məşğulluğu və ölkə əhalisinin minimum gəlirlərini təmin etmək, habelə vətəndaşların sosial müdafiəsi sistemi.

Bütün bu şərtlərin eyni vaxtda keçirilməsi demək olar ki, mümkün deyil. Məsələn, qiymət limitləri müəyyən edilərsə, iqtisadi artım zəifləyəcək, məşğulluq azalacaq.

Bütövlükdə Azərbaycanda vergi münasibətlərinin tənzimlənməsinin normativ-hüquqi əsasını ölkədə vergitutmanı tənzimləyən mürəkkəb qanunlar və normativ hüquqi aktlar sistemi təşkil edir. Azərbaycan Konstitusiyası, Vergi Məcəlləsi və digər normativ hüquqi aktlar vergilərin hesablanması və ödənilməsi qaydalarını, vergi ödəyicilərinin hüquq və vəzifələrini, vergi orqanlarının səlahiyyət və vəzifələrini müəyyən edir. Vergi inzibətçiliyi və icrası ilə bağlı qaydalar vergi uçotunun aparılması, vergi hesabatlarının verilməsi və vergi yoxlamalarının aparılması qaydalarını müəyyən edir, vergi pozuntularına görə cərimələri müəyyən edir. Beynəlxalq vergi müqavilələri vergi ödəyicilərinin ikiqat vergitutmaya məruz qalmamasını təmin edir və transsərhəd əməliyyatların vergitutma qaydalarını müəyyən edir. Vergi qanunlarına riayət etmək və səmərəli vergi planlaşdırması üçün vergi münasibətlərinin tənzimlənməsinin normativ-hüquqi əsaslarını başa düşmək vacibdir.

Nəticə

Bu tədqiqatın nəticələri siyasətçilər, vergi orqanları və Azərbaycanın vergi sistemində iştirak edən digər maraqlı tərəflər üçün əhəmiyyətli təsir göstərə bilər. O, müsbət vergi münasibətlərinin təşviqinin potensial faydaları haqqında dəyərli fikirlər təqdim edə və vergi inzibətçiliyində

qanunlara uyğunluğun yaxşılaşdırılması, şəffaflığın artırılması və ədalətliyin təmin edilməsi ilə bağlı tövsiyələr verə bilər. Bu anlayışlar nəticə etibarilə daha möhkəm və effektiv vergi sisteminin inkişafına töhfə verə bilər, gəlirlərin artırılmasına, vergidən yayınmanın azalmasına və iqtisadi sabitliyin və artımın artmasına səbəb ola bilər.

Vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi prosesi ardıcıl və proqnozlaşdırıla bilən, vergi qanunvericiliyi, bərabər vergi yükü, vergitutmanın ümumi səviyyəsinin azaldılması, vergi intizamının gücləndirilməsi, vergi yığımının təkmilləşdirilməsi kimi sahələrə yönəldilməlidir. Bundan əlavə, vergi yoxlamalarının gücləndirilməsi və vergi islahatlarının həyata keçirilməsi yolu ilə vergi qanunvericiliyinə uyğunluğun təkmilləşdirilməsi və vergidən yayınma hallarının azaldılması istiqamətində yeni tövsiyələrin verilməsi.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. David, N. H., (2016). Public Finance A Contemporary Application of Theory to Policy. New York: Harcourt Brace College Publishers , 234.
2. Aliyev İ., Səməndərov S. Vergi işi tarixən, Bakı, İqtisadiyyat, 2014, 199 səh.
3. IMF (2001) Finance & Development, June 2001 - FDI and Corporate Tax Revenue: Tax Harmonization
[orhttps://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2001/06/gropp.htm](https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2001/06/gropp.htm)
4. Kəlbəyev Y. (2012) Vergi Siyasətinin Konseptual Əsasları Və Praktiki Aspektləri. Bakı
5. Kərimli B. (2017) Vergi Məcəlləsi. Bakı. Elm.
6. Məmmədov Ə., Rzayev P., Xəlilov Ş., Hüseynov E., Seyfullayev İ., Balakışiyeva Y. (2014) Vergiyə Giriş, Dərslik, Şamaxı, 601 səh.
7. Məmmədov F.Ə., Musayev A.F., Sadıqov M.M., Kəlbəyev Y.A., Rzayev Z.H. (2010) Vergilər və Vergitutma, Dərslik, Bakı, 508 səh.
8. Musayev A. Vergi İnzibətçiliyi və onun mahiyyəti. Vergilər qəzeti, <http://vergiler.az/art-view2/2253>
9. Rzayev P., Rzayev Z. İqtisadiyyatın Vergi Tənzimlənməsinin Normativ-Hüquqi Bazasının Formalaşma Xüsusiyyətləri. Azərbaycanın Vergi Jurnalı, 2010

Nurlan Mahir SHUKURLU

Western Caspian University

Master: specialization in legal regulation of the economy

E-mail: nurlan1934@mail.ru

NORMATIVE REGULATION OF TAX RELATIONS IN AZERBAIJAN LEGAL BASIS

Summary

One of the main problems facing the tax system of Azerbaijan is the complexity and inconsistency of tax laws and regulations. This has led to high levels of tax evasion and non-compliance among business entities, which has adversely affected the government's revenue collection efforts. Improving tax relations between the tax administration and taxpayers can help solve this problem by increasing transparency and simplifying tax procedures.

Keywords: Regulation of tax relations, legal framework, tax procedures, tax administration, tax evasion.

Нурлан Махир ШУКУРЛУ

Западно-Каспийский университет

Магистр: специализация правовое регулирование экономики

E-mail: nurlan1934@mail.ru

НОРМАТИВНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ НАЛОГОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ, ПРАВОВАЯ ОСНОВА

Резюме

Одной из основных проблем, стоящих перед налоговой системой Азербайджана, является сложность и противоречивость налогового законодательства и подзаконных актов. Это привело к высоким уровням уклонения от уплаты налогов и несоблюдения требований со стороны коммерческих организаций, что отрицательно сказалось на усилиях правительства по сбору доходов. Улучшение налоговых отношений между налоговой администрацией и налогоплательщиками может помочь решить эту проблему за счет повышения прозрачности и упрощения налоговых процедур.

Ключевые слова: Регулирование налоговых отношений, нормативно-правовая база, налоговые процедуры, налоговое администрирование, уклонение от уплаты налогов.

Daxil olub: 22.02.2023